

...Κύπρον οὐ μ' ἐθέσπισεν...

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΕΝΟΣ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΕΦΕΡΗ

Μ «Ἐλένη», τοῦ Σεφέρη σὲ συγκροτημένο δραματικὸ τόνο καὶ μετὰ βέβαια ἀρχαία μυθολογικὴ παραλλαγή γιὰ τὴν Ἐλένη τοῦ Μενελάου, ἐκφράζει τὴν ἀπογοήτευση τῶν Ἑλλήνων, τὸ βαθύ τους ἀνθρώπινο καὶ φυλετικὸ παράπονο γιὰ τὸ ξεγέλασμα τους ἀπὸ παλαιούς φίλους καὶ συμμάχους, ἀπὸ τοὺς συντρόφους στὸν παγκόσμιον ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐλευθερία, γιὰ τὴν ἀνθρωπιά, γιὰ τὴν αὐτοδιάθεσι τῶν λαῶν. Τώρα, μετὰ τὸν ἀγῶνα τῶν Κυπρίων, ποῦ εἶναι τὸ ἀντίκρουσμα αὐτῶν τῶν ἰδανικῶν; Τώρα ποῦ οἱ Ἕλληνες ξαναπολεμοῦν γι' αὐτά, ποιά στάση κρατοῦν ἐκεῖνοι ποῦ ἔδω καὶ δεκαπέντε χρόνια τὰ διαλαλοῦσαν καὶ καλοῦσαν τὴν ἀνθρωπότητα ν' ἀγωνιστῆ μαζί τους; Ὑπάρχουν, ὑπῆρξαν ἄραγε αὐτὰ τὰ ἰδανικά καὶ τότε ἀκόμα ποῦ χύνονταν τόσο αἷμα γι' αὐτά, ἢ μήπως παλαίψαμε μάταια γιὰ ἓνα ψέμα; Τὸ ἐνδιάθετα αὐτὸ τραγικὸ ἐρώτημα, τὸ πρωθύστερον αὐτὸ δίλημμα, ποῦ εἶναι φυσικὸ νὰ βασανίζει τώρα κάθε ἑλληνικὴ συνείδηση, ἔκαμε τὸν

Σεφέρη νὰ γράψῃ τὴν «Ἐλένη» — ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα καὶ τεχνικώτερα ποιήματά του. Καθὼς μιὰ νύχτα ξαγρουπνοῦσε στὶς Πλάτρες, στὴ θαυμασία αὐτὴ ἐξοχὴ τῆς Κύπρου, κι' ἄκουε τ' ἀηδόνια νὰ τραγουδοῦν μέσα στὸ δάσος, καὶ βέβαια, καθὼς συλλογιζόταν μετὰ πόνο αὐτὸ τὸ ἐναγώνιον δίλημμα, ἦρθε στὸ νοῦ του ἓνας ἀρχαῖος μῦθος ποῦ ἔδωσε καὶ στὸν Εὐριπίδῃ τὸ θέμα τῆς τραγωδίας τοῦ «Ἐλένη». Σύμφωνα μετὰ τὴν μυθολογικὴ αὐτὴ παραλλαγή, ἡ Ἐλένη δὲν πῆγε ποτὲ στὴν Τροία, ὅπως εἶναι παγκόσμια παραδεχτὸ ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ὁμήρου. Ἡ Ἐλένη τῆς Τροίας δὲν ὑπῆρξε ποτὲ αὐτὴ ποῦ ἄρπαξε ὁ Πάρις ἀπὸ τὰ παλάτια τοῦ Μενελάου. Αὐτὸ εἶναι μῦθος—ἐνῶ ἡ πραγματικότητα, σύμφωνα μετὰ τὸν ἄλλο μῦθο, εἶναι τούτη: ἡ Ἥρα θυμωμένη μετὰ τὸν Πάρι ἐπειδὴ αὐτὸς ἔδωσε στὴν Ἀφροδίτῃ τὸ βραβεῖο τῆς καλλονῆς, θέλησε νὰ τὸν ἐκδικηθῆ. Καὶ βροῆκε τὴν εὐκαιρία στὴν περιπέτεια καὶ στὴ διαδικασία τῆς ἄρπαγῆς. Καθὼς ὁ Πάρις ταξίδευε

πρὸς τὴν Τροία μὲ τὴ θεσπέσια λεία του, ἡ Ἥρα, ἔπλασε ἓνα φάντασμα πανομοιότυπο τῆς Ἑλένης, ἓνα εἶδωλο, πῆρε τὴν πραγματικὴ Ἑλένη ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Πάρι χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ ὁ ἴδιος καὶ στὴν ἀγκαλιά του ἔβαλε τὸ φάντασμα. Καὶ τὴν Ἑλένη τὴν πραγματικὴ, τὴν ἐμπιστεύτηκε στὸν βασιλιά τῆς Αἰγύπτου, Πρωτέα. Ἔτσι, ἐνῶ ἡ Ἑλένη-φάντασμα ταξίδευε πρὸς τὴν Τροία, ἡ ἀληθινὴ, εἶχε μείνει στὴν Αἴγυπτο, περιμένοντας σὰν ἄλλη Πηνελόπη τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Μενελάου.

Βέβαια, ὁ μῦθος αὐτός, δὲν μπόρεσε νὰ ἐκτοπίσῃ τὸν ἄλλον, παρὰ τὴν τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη, ἴσως γιὰ τὸ ἀποτόλμησε νὰ χτυπήσῃ μιὰ παραδεδεγμένη ἀλήθεια ποὺ εἶχε κι ὅλας μέσα τῆς ἀπειρῆ ρομαντικῆ ὁμορφιά καὶ τόσο ἑλληνικὸ φιλότιμο. Ὡστόσο, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, ὁ μῦθος ἔχει μιὰ ρεαλιστικὴ δραματικὴ ποὺ τόσο ταιριάζει στὴ σημερινή μας ψυχολογία, τὴν ἀδυσώπητα ἐρευνητικὴ καὶ κριτικὴ. Αὐτὴ τὴ ρεαλιστικὴ δραματικὴ ἐκμεταλλεύτηκε γόνιμα ὁ Σεφέρης γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἑλληνικὸ ρῶτημα: λοιπὸν, δέκα χρόνια, ἄδικα σκονώνονταν οἱ Ἕλληνες στὴν Τροία; Χύναν τὸ αἷμα τους γιὰ ἓνα φάντασμα; Καὶ σὲ ἀντιστοιχία σημερινή: μάταια πολεμήσαμε γιὰ τὰ ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας, ἀφοῦ οἱ συμπολεμιστές μας ἀρνιοῦνται γιὰ λογαριασμό μας τὴ συνέχεια τοῦ ἴδιου ἀγώνα γιὰ ἓνα παρόμοιο δίκαιο αἴτημα ὅπως εἶναι αὐτὸ

τῆς κυπριακῆς ἀπελευθερώσεως; Τόσο αἷμα λοιπὸν, τόσα ἀνθρώπινα κορμιά, τόση πίστη, γιὰ ἓνα ψέμα; Ἐκεῖ σταματᾷ τὸ ρῶτημα τοῦ Σεφέρη, ποὺ κι' ἀνβγαίνει ἀπὸ τὴ δραματικὴ περιήλωση τῆς Κύπρου, μιὰ ποὺ πετυχαίνει μιὰ τέτοια ποιητικὴ ἔκφραση καὶ μορφὴ, πάει σὲ μέγα ἀνθρώπινο βάθος. Ἐκεῖ σταματᾷ, κι' ἀπὸ κεῖ ἀρχίζει τὸ ποίημα. Ἀρχίζει μὲ μιὰ στιγμὴ ἀναφορᾶς σὲ τόπο καὶ χρόνο, γιὰ νὰ προχωρήσῃ γοργὰ καὶ δραματικά, ἀναπτύσσοντας τὰ ἑναγώνια ἐρωτηματικὰ μέσα ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴ προβολὴ τοῦ μύθου καὶ τὸν παράλληλο συμβολισμό του. Λέξεις, εἰκόνες, στίχοι, τὰ στοιχεῖα τοῦ μύθου μὲ τὴν ἐπίκαιρη ἐφαρμογὴ τους, δένονται ἀπὸ μέσα, λιτά, ἐπιγραμματικά, προχωρώντας πρὸς τὴν ἔκβασι σὰν ἓνα ὑψηλονόητο χορικὸ τραγωδίας, χυμένο στὴν πιὸ καθάρια καὶ ἄμεση δημοτικὴ,—μιὰ δημοτικὴ ποὺ μᾶς θυμίζει τὴ συμπυκνωμένη λαϊκὴ ἔκφρασι τοῦ Μακρυγιάννη.

Τὸ ποίημα αὐτὸ τῆς εὐγενικῆς πικρίας, τῶν καταθλιπτικῶν ἐρωτηματικῶν ποὺ φτάνουν ὡς τὸν κλονισμό τῆς ἀνθρώπινης πίστεως καὶ ὡς τὸ «τί εἶναι θεὸς ἢ μὴ θεός», φωτίζεται μολαταῦτα μὲ τὴν ἀμυδροὴν ἐλπίδα μήπως οἱ ἀνθρώποι «δὲν ξαναπιάσουν τὸν παλιὸ δόλο τῶν θεῶν», μήπως οἱ σύγχρονοι Τεῦκροι δὲν ξανακούσουν πιὰ πῶς «τόσος πόνος, τόση ζωὴ πήγαν στὴν ἄβυσσο γιὰ ἓνα πουκάμισο ἀδειανό...». Πρὸς τὸ παρὸν ἢ πίστη μας στὸν παλιὸ θροῦλο τῆς Ἑλένης δοκιμάζεται

σκληρά, ὅπως δοκιμάζεται καὶ στὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ—ἤμως ἄς ἀφήσουμε τὴν ἐλπίδα νὰ φέγγει ἀκόμη, ἄς τὴ δυναμώσουμε ἂν μπορούμε. Εἶναι τὸ ἀνθρώπινο καθῆκον μας.

Γιὰ τὴν καλύτερη ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν πληρέστερη αἰσθητικὴ κατανόηση αὐτοῦ τοῦ ποιήματος, θὰ θέλαμε νὰ τονίζαμε τὸν ἀτομικὸ χαρακτήρα του, καθὼς καὶ τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ εἶναι σκόρπια μέσα. Ὁ ποιητής, σ' ὄλο τὸ ποίημα, ἐπιμένει νὰ μᾶς δείχνῃ ἔμμεσα τὸ τοπίο μέσα στὸ ὁποῖο μιὰ νύχτα ἀγρύπνιας συνέλαβε καὶ ἐπεξεργίστηκε τὴ μυθολογικὴ παραλλαγὴ τῆς Ἑλένης. Εἶναι ἓνα δάσος μὲ ἀηδόνια—μὲ τὸ ἀηδόνι ποὺ ἀδιάκοπα τραγουδεῖ, μὲ τὸ ἀηδόνι ποὺ εἶναι μαζὺ καὶ ὁ ποιητής-ἄτομο, καὶ ὁ ποιητῆς-λαός. Ὁ Σεφέρης, ἀναπολώντας τὴν τραγωδίαν τοῦ Εὐριπίδη, αἰσθάνεται νὰ ὑποδύεται ἓναν ἀπὸ τοὺς ἥρωές του, τὸν Τεῦκρο. Μιὰ ποὺ ἡ μοῖρα του εἶναι νὰ ζῆ τὴ ζωὴ του «ἀκούοντας ὀνόματα πρωτᾶκουστα» κι' ἔτσι νᾶχει ἀράξει

καὶ στὴν Κύπρο, στὶς Πλάτρες, συνταυτίζει τὴ μοῖρα του μ' ἐκείνη τοῦ Τεῦκρου, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Αἴαντα, ὅπου μετὰ τὴν ἄλωσι τῆς Τροίας, ὁ Ἀπόλλων τοῦ ὄρισε νὰ κατοικήσῃ στὴν Κύπρο καὶ νὰ ἰδρῦσῃ τὴ Σαλαμίνα. Ἔτσι κι' ὁ Σεφέρης ἀνακάλυψε τὴν Κύπρο. Οἱ παράλληλοι αὐτοὶ ὑπαινικτικοὶ συσχετισμοὶ τοῦ ἀρχαίου μὲ τὸ νέο καὶ τὸ ἀτομικὸ, δίνουν μιὰ γοητεία σ' αὐτὸ τὸ ποίημα, τοῦ διατηροῦν τὴν διαρκῆ ὑποβλητικότητα, ποὺ τὴν ἐπαυξάνει ἢ ἀτμόσφαιρα τῆς νύχτας, καθὼς ὁ Σεφέρης μᾶς τὴν ὑποδηλώνει στὴν ἀστρονομικὴ τῆς κίνησι καὶ πορεία, λέγοντας «τὸ φεγγάρι βγῆκε ἀπ' τὸ πέλαγο σὰν Ἀφροδίτῃ σκέπασε τ' ἄστρα τοῦ Τοξότη, τώρα πάει νᾶβρεῖ τὴν καρδιὰ τοῦ Σκορπιοῦ, κι' ὄλα τ' ἀλλάζει». Μέσα σ' αὐτὴ τὴ νύχτα, ὅχι ἓνας ρήτορας ποὺ γυρεύει τὸ πλῆθος γιὰ νὰ τοῦ μιλήσῃ «περὶ πατρίδος», ἀλλὰ ἓνας ἀνθρώπος ἀγρυπνεῖ, μὲ τὸ νοῦ του στραμμένο στὰ θέματα τῆς φυλῆς του καὶ στὴ μοῖρα τῶν ἀνθρώπων: ὁ ποιητής...